

Een Spaanse arbeider in de Olster vleeswarenindustrie

Nederland maakt een economische recessie door, maar de werkloosheidscijfers in ons land zijn nog lang niet zo hoog als bijvoorbeeld in Spanje. De jeugdwerkloosheid in Spanje heeft inmiddels het historisch dieptepunt bereikt van 50%. Als gevolg van de hoge jeugdwerkloosheid verlaten talloze hoogopgeleide jonge Spanjaarden hun land om elders in Europa een baan te vinden. Steeds vaker komen ze ook naar Nederland.

Ongeveer een halve eeuw geleden verlieten eveneens honderdduizenden Spanjaarden hun land. In die tijd waren het vooral gehuwde landarbeiders die de armoede en de dictatuur onder Franco wilden ontvluchten. Zij probeerden in Noordwest-Europa in korte tijd genoeg geld te verdienen om terug in Spanje een eigen bedrijfje te starten, een huis te kopen of een andere droom waar te maken.

'Gastarbeiders'

Het Nederlandse bedrijfsleven kampte in de jaren zestig en begin jaren zeventig met grote tekorten aan onge-

Vleesproductie in de IJsselstreek

Rond 1960 was de IJsselstreek verantwoordelijk voor ongeveer een derde deel van de totale Nederlandse vleesproductie. Olba en Zendijk uit Olst richtten in 1957 samen met Meester uit Wijhe de N.V. Verenigde Baconfabrieken Salland op. De verouderde fabrieken konden de concurrentie nauwelijks aan en in 1963 werd Olba overgenomen door Unilever/Unox. Zendijk kwam in 1970 in handen van Homburg, maar werd twee jaar later alweer verkocht aan de Britse onderneming J. Lyons & Co die het bedrijf in 1974 definitief sloot. Onder andere door de varkenspest in 1974 bleef het onrustig in de vleeswarenindustrie en door tegenvallende financiële resultaten besloot Unox om Olba in 1979 definitief te sluiten.

Zie: J.D. Hilferink, *Bedrijvigheid in Olst*. Opkomst en ondergang van een plattelandsnijverheid, Olst, De Kroon 2003, p. 94-97. Zie ook: 'Olba en Zendijk. Hoe het was in de Olster vleesindustrie', Berend Proper m.m.v. J.Nuissl, Anny te Kloeze en Jan aan 't Rot (red.), Thema-nummer van de Historische Vereniging 't Olster Erfgoed te Olst, april 1998.

school personeel en ging over de grens op zoek naar 'gastarbeiders'. Zo contracteerde een vleeswarenfabriek in Olst in de jaren 1970-1971 ruim honderd Spanjaarden. Een van hen was Santiago Arías Arías. In april 1971 stapte hij in de trein naar Nederland met een jaarcontract van de Verenigde Baconfabrieken Salland op zak. Dit bedrijf was het jaar tevoren samen met vleeswarenfabriek Zendijk overgenomen door het snel groeiende Homburg in het Brabantse Cuijk. Veel bedrijven in deze provincie hadden al jarenlang goede ervaringen met Spaanse arbeiders, zoals Philips dat duizenden van hen naar Nederland haalde.

Santiago, die 37 jaar was toen hij in Nederland arriveerde, kwam uit Peraleda de la Mata, een door olijfgaarden omringd dorp op de Spaanse hoogvlakte, zo'n 170 kilometer ten westen van Madrid. Samen met zijn zwager en een paar dorpsgenoten had hij zich aangemeld om te gaan werken bij Salland BV in Olst.

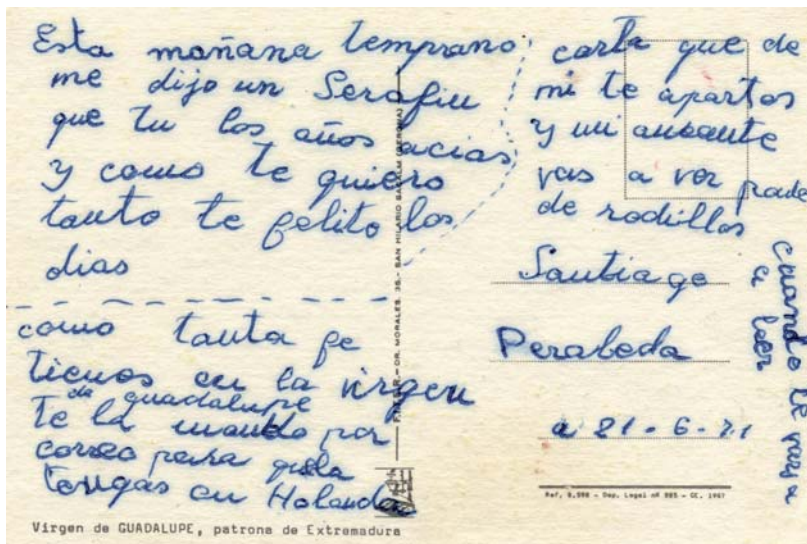
Papa was weer weg

Hun zoon Javier was zeven jaar toen zijn vader emigreerde. Hij woont nu in Toledo en schrijft in een e-mail veertig jaar later: 'Toen mijn vader ons verliet om te gaan werken in Olst was ik met mijn zeven jaar degene die hem regelmatig brieven schreef. Mijn moeder had de pech om tot de naoorlogse generatie te behoren en kon, zoals veel mensen van haar leeftijd, niet lezen of schrijven. Aan mij de taak om onze nieuwtjes en gevoelens aan het papier toe te vertrouwen en aan mijn vader over te brengen. Het adres waar ik de brieven heen stuurde, staat voor altijd in mijn geheugen gegrift: Santiago Arías Arías, Personeel Opleidingscentrum Salland, Industrieweg 14A, Olst, Holland. Zelfs als ik het nu voor de geest haal, voel ik nog een brok in mijn keel en prikken de tranen achter mijn ogen. Ik had het adres uit mijn hoofd geleerd als een litanie, als een mantra. Misschien heb ik het na veertig jaar verkeerd gespeld, want het geheugen is niet altijd even betrouwbaar.'

Deze foto van de zevenjarige Javier met zijn moeder werd gemaakt om naar Santiago in Olst te sturen. Het kind op de arm van de moeder is een buurmeisje.

Rechtsboven: een Ansichtkaart van de Maagd van Guadalupe, patrones van Extremadura. Javier schreef de tekst die zijn moeder hem dicteerde. Afb. f2 Tekst op de achterkant: Vanochtend heel vroeg zei een engel mij dat jij jarig bent vandaag en omdat ik zoveel van je houd feliciteer ik je graag. Omdat je zo diep gelooft in de Maagd van Guadalupe stuur ik je haar per post, zodat zij ook in Nederland bij je is. Kaart die van mij heen gaat en mijn geliefde zal gaan zien, kaart toon hem hoezeer ik hem bemin, als hij je lezen gaat.

Met het geheugen van Javier is niets mis. Het is verbazingwekkend dat hij zich het volledige adres foutloos herinnert. Daarmee wordt duidelijk hoeveel indruk het vertrek van vader indertijd op de kleine Javier maakte. Hij vervolgt: 'Nooit zal ik vergeten hoe mijn vader met Kerstmis naar huis kwam, beladen met cadeautjes voor mij. Het was de enige keer dat hij thuis kwam in het jaar dat hij in Nederland werkte. Zijn vertrek terug naar Olst

is een van de droevigste herinneringen uit mijn jeugd. Ik zie mezelf nog staan op het dorpsplein waar mijn vader, mijn oom en nog een paar mannen afscheid namen van hun familie met wie ze de Kerst hadden doorgebracht. Stilletjes begon ik te huilen, ik kon het niet tegenhouden, want ik was nog maar een kind van zeven jaar. Mijn moeder vroeg wat er aan de hand was en ik antwoordde tussen twee snikken door: "Dat papa weer weg is!" →

In de groep met wie Santiago vanuit Peraleda de la Mata vertrok bevond zich ook zijn zwager Martín wiens echtgenote in verwachting was. Martín sprak met zichzelf af dat hij zich pas zou scheren als het kind gezond ter wereld was gekomen. Tijdens zijn verblijf in Olst werd zijn zoon geboren die ook de naam Martín kreeg. Deze foto stuurde Martín naar zijn moeder en op de achterkant schreef hij: Met alle geneugheid voor mijn moeder van haar zoon vanuit Nederland.

Wonen, werken, eten, drinken

Na aankomst op de fabriek kreeg elk van de Spanjaarden een werkplek toegewezen volgens een circulatiesysteem. Het werk waarin ze het beste bleken te zijn, werd hun uiteindelijk definitief toegewezen. Een zekere Julian moest vet verwijderen en gruwde daar zo van dat hij al na een paar dagen terugkeerde naar Spanje.

De Spaanse arbeiders waren gewend aan zwaar werk op het land en vonden dat ze bij slachterij Salland goed verdienden op een relatief gemakkelijke manier. Het gemis van hun vrouw en kinderen viel sommigen zwaarder dan het werk. Ze hadden heimwee naar Spanje, misten hun gezin, konden niet wennen aan de Nederlandse levenswijze en vooral niet aan de Hollandse pot. Met dat laatste hadden ze allemaal moeite en het was zelfs reden om in opstand te komen. Maar hun dreigementen haalden niets uit. Het woonoord waarin de Spanjaarden waren ondergebracht had veel weg van een ouderwetse jeugdherberg met gebrekkige voorzieningen en strenge regels. De mannen deelden met zijn zessen een kleine kamer waarin geen maaltijden bereid mochten worden, maar die regel werd veelvuldig geschonden. Santiago schafte samen met zijn kamergenoten een elektrisch kookplaatje aan. Aan vlees geen gebrek op de slachterij en onderling kookten ze stiekem een Spaans maaltje. Daar aten ze brood bij met roomboter – wat ze wél lekker vonden – en daarmee kwamen ze de dag door. In het woonoord waren te weinig douches en toiletten, er was geen wasmachine, zodat de mannen hun was met de hand moesten doen, en om 22.00 uur moest het licht uit zijn. Toch slaagden ze erin om af en toe de Olster horeca te bezoeken. Als ze dan 's avonds met een borreltje op luid klappend en zingend van de dijk naar de Industrieweg liepen, werd vanuit menig huiskamer even tussen de gordijnen gegluurd en geglimlacht om zoveel zuidelijk plezier in de duistere straten van Olst.

De meeste migranten dachten niet langer dan een paar jaar in Nederland te blijven en deden daarom geen moeite om de taal te leren. Dat werd ook niet gestimuleerd door de Nederlandse overheid of de werkgevers, want die beschouwden hun verblijf eveneens als tijdelijk. De meeste werkgevers zorgden voor tolken, vertalers en Spaanstalige hulpverleners, maar niet voor cursussen. De Spaanse arbeiders leerden het meeste Nederlands van hun collega's in de fabriek. Sommige Nederlandse krachttermen blijven een leven lang bij, zelfs tot in de tweede generatie toe. Javier Arias herinnert zich dat zijn vader na zijn definitieve terugkeer uit Olst altijd een vreemde uitdrukking gebruikte wanneer hij zich kwaad maakte. Als Javier vroeg naar de betekenis, antwoordde zijn vader dat dit geen taal voor kleine jongetjes was. Inmiddels is de vader overleden en is de jongen een volwassen man die zich iets raadselachtigs uit zijn jeugd herinnert en vraagt: 'Hay en holandés alguna expresión que se pronuncie en castellano como: O fardoma?' ('Bestaat er in het Nederlands een uitdrukking die je in het Spaans uitspreekt als: O fardoma?', ofwel [gvd?]) De arbeiders uit het land van dictator Franco verbaas-

den zich over de grote mate van vrijheid in Nederland. Maar ze begrepen niet altijd waarom het een wel kon en het ander niet. Van verliefde paartjes die elkaar in het openbaar zoenden, keek hier niemand op. Maar als je het papierdje van een chocoladereep op de grond gooide, dan kreeg je afkeurende blikken en terechtwijzingen. Het eerste was in Spanje ondenkbaar, het tweede de gewoonste zaak van de wereld.

Gedicht van een emigrant

Santiago was evenals zijn vrouw nooit naar school geweest. Als zesjarig jongetje werd hij er al op uitgestuurd om op het land te werken. Maar zijn drang naar kennis was zo groot dat hij zichzelf leerde lezen en schrijven tijdens het hoeden van schapen. Lezen werd zelfs zijn grote passie en zo gauw hij het geld bij elkaar had kocht hij *Don Quichot*, het meesterwerk van Miguel de Cervantes. Hij hield ook van schrijven en vanuit Olst verstuurde hij mooie brieven naar Spanje. Hij schreef zelfs een vijf pagina's lang gedicht over zijn vertrek naar Olst, de perikelen op de fabriek en over collega's die hun geld net zo snel uitgaven als ze het verdienden. Een fragment:

*Op 6 april 1971
vertrok ik naar het buitenland
om te gaan werken
bij slachterij Salland*

*Julián kwam bij de reuzel
dat deed hij met veel tegenzin
Na een week opzettelijk getreuzel
stapte hij de trein weer in*

*In kamer negentien
wonen we met zes Spanjaarden
er is hier niet veel te zien
en we hebben honger als paarden*

*Toen we op een dag het eten klaar zagen staan
dreigden we dat we gingen staken
omdat we nog eens van de graat zouden gaan
met die maaltijden die nergens naar smaken*

*De arbeiders van Salland BV
leggen hun werk neer
want het kwartiertje koffiepauze
mag ook al niet meer*

*De tolk en personeelschef
spreken duidelijke taal
voor wie niet werkt
is het einde verhaal*

*Velen van ons zijn getrouwd
en we werken hard
want in Spanje
wachten onze vrouwen met smart*

*Gelukkig horen ze niet alle berichten
want dan zouden ze nog meer treuren
wat sommigen aanrichten
zal mij niet gebeuren*

*In dit woonoord zijn we met 100 man
en al zijn we allemaal Spanjaard
we komen uit alle hoeken van het land
elk met zijn eigen aard*

*Ieder draagt de kleding van zijn streek
maar de een laat het na zich te scheren
de ander knipt zijn haar niet meer
en de volgende verliest zijn loon met spelen*

*Sommigen zoeken in de dorpen vertier
anderen blijven in het woonoord
of gaan in bar Tamboril aan de zwier
daar komen ook dames, vaak oud en getrouwd*

*Maar mijn vrouw is ver van hier
ik blijf op mijn kamer
en schrijvend of lezend
heb ik meer plezier*

*Een Spanjaard die in Nederland verblijft
moet een offer van zichzelf vragen
zodat zijn familie weer te eten krijgt
deze woorden wil ik aan mijn collega's opdragen*

*Laat ze stoppen met die onzin
dan verliezen ze hun geld niet meer
want in Spanje wacht hun gezin
met liefde op hun terugkeer*

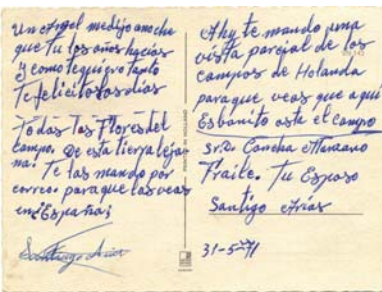
Santiago Arias Arias (vertaling Geertje van Os)

Santiago achter de schrijfmachine op zijn kamer in het woonoord.

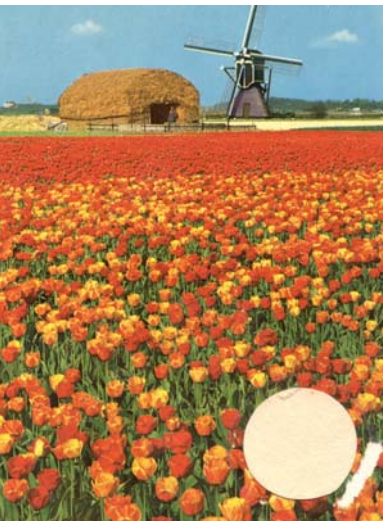

Zoon Javier: 'Ik heb de schrijfmachine altijd bewaard en nu van zolder gehaald om er een foto van te maken. Het verbaast me nog steeds dat mijn vader in Olst een schrijfmachine heeft kunnen kopen met toetsen voor de Spaanse letter ñ, het omgekeerde vraagteken en omgekeerde uitroeptekens.'

Achterkant van de Ansichtkaart: Een engel vertelde me van nacht dat jij jarig bent en omdat ik zoveel van je houd feliciteer ik je met deze dag. Alle bloemen in het veld van dit verre land stuur ik je per post, zodat je ze in Spanje kunt zien. Ik stuur je dit plaatje van het Nederlandse platteland, zodat je ziet hoe mooi het hier is. Je echtgenoot Santiago Arias.

Ansichtkaart van Santiago aan zijn echtgenote. Javier schreef: 'Dit was een Ansichtkaart met een geparfumeerd rondje. Het parfum is al lang vervlogen en de kaart ruikt nergens meer naar. Enkel nog naar nostalgie, verleden tijd en een verloren traan.'

Paspoort van Santiago Arias Arias.

Arbeitsvergunnung van Santiago Arias Arias.

Een ring met een gulden

Na twaalf maanden kon zijn jaarcontract verlengd worden, maar Santiago vond het welletjes en keerde terug naar huis. Van het geld dat hij in Olst had verdiend, kocht hij in zijn geboortedorp een huis. Voorheen woonde het gezin in een huurhuis. Hij ging weer in de bouw werken zoals hij eerder ook had gedaan en vond later een baan bij een agrarisch bedrijf in het dorp.

In 1983, iets meer dan tien jaar nadat hij definitief was teruggekeerd, overleed Santiago, op vijftigjarige leeftijd, bij een fataal ongeval thuis. Hij viel van het dak en liep een schedelbasisfractuur op. Voor zijn vrouw en enige kind Javier was zijn plotselinge overlijden een enorme schok. Zijn vrouw is zijn dood nooit helemaal te boven gekomen. Ze heeft altijd alles bewaard wat met zijn emigratie te maken had. Bij zijn terugkeer uit Nederland bracht Santiago twee zilveren gulden mee. Van een daarvan liet hij een ring maken voor zijn echtgenote. Ze heeft die gedragen tot aan haar dood in 2004.

Magische klank

Zoon Javier is nooit in Olst geweest, maar dit Overijselse dorp bezit voor hem zijn leven lang een magische klank: 'Het is wonderlijk hoe de dingen soms lopen. Na veertig jaar schrijf ik weer vanuit Spanje naar Olst. Maar nu via e-mail, een medium waarvan we toen niet hadden kunnen vermoeden dat

het ooit uitgevonden zou worden. Ik ben nieuwsgierig naar de plaats waar mijn vader een belangrijk jaar van zijn leven heeft doorgebracht. Vaak heb ik op Wikipedia gezocht naar gegevens over Olst en ik ben er heel wat keren met Google Earth heen gevlogen. Om dat vanuit je huiskamer te doen is één ding, maar om er daadwerkelijk heen te reizen is iets anders.' *Industrieweg 14A Olst*; een adres dat bij Javier tedere herinneringen oproept aan zijn jeugd en zijn vader, die vanuit een arm dorp in Spanje vertrok naar een onbekend dorp in Nederland om na een jaar afzien en hard werken zijn vrouw en zoon een beter leven te bezorgen.

Geertje van Os is cultureel antropologe, zij werkt als freelance onderzoeker en woont in Wijhe. Zij is auteur van *Ik kwam met een koffer van karton. Spanjaarden in Zuidoost-Brabant 1961-2006*, *Alphen aan de Maas Uitgeverij Veerhuis 2006* (Spaanse vertaling 2009). Haar werk inspireerde Miguel Angel Luengo Tarrero tot het bouwen van de website www.emigracioneindhoven.dse.nl. Via deze website kwam zij in contact met Javier Arias.